

mitteilung in ausführlicherer Ebene (wie z.B. im Zusammenhang mit der Erschließung der 3–4. Burg, vgl. Abb. 9–12) sowohl die Zurechtfindung wie auch die Möglichkeit der kritischen Wertung noch besser fördern können. Die Abschaffung von ähnlichen "Mangelhaftigkeiten" zeigt sich besonders ausgeprägt in solchen Fällen, als die ausführliche Bearbeitung der archäologischen Komplexe sich auf eine größere Zeitspanne hinüberzieht.

Die Publikation des materiellen Fundgutes kann im Band als zweischichtig bezeichnet werden. Zuerst erhalten wir eine Zusammenstellung je nach Kategorien (S.34ff.), deren wichtigsten Gesichtspunkt die Verteilung je nach den Objekten wie auch der Herkunft (örtliche oder durch den Handel nach Oldenburg / Starigrad gelangte Produkte). Außer diesem Verzeichnis, das auf der kompletten Übersicht des Fundmaterials gründet, bietet der Verfasser eine kurze Zusammenfassung über die Beziehungen des slawischen Stammegebietes zu Skandinavien und zum Reich der Franken, auch die sich auf den heutigen norddeutschen Raum beziehenden früheren Daten in Betracht gezogen. Die zweite "Schicht" bedeutet die ausführliche Analyse der einzelnen zutage geförderten Gegenstandstypen. Die von T. Kempke beschriebene und den archäologischen Horizonten nach erörterte slawische Keramik (S.79ff.) wird an gezeichneten Abbildungen vorgeführt. Diese werden in entsprechender Weise von der Fototafel ergänzt (Abb. 32), die die Oberflächenstruktur der einzelnen Typen dokumentiert. Ein eigener Abschnitt (S.101ff.) befaßt sich mit der Keramik des 6. Horizontes; W. Erdmann erörtert hier die speziellen Fragen der "slawischen Schlußschicht" mit Einbezug des entsprechenden Materials der außführliche Bearbeitung erhalten wir auch über die im Laufe der Ausgrabungen zum Vorschein gekommenen Sporen (S.117ff.); wie dies I. Gabriel einführt, kann bei der Aufstellung der Chronologie außer der Keramik dieser in Oldenburg in verhältnismäßig großer Zahl zum Vorschein gekommene Gegenstandstyp die meisten Anhaltspunkte geben. In die Analyse, die mit einem kompletten Fundkatalog dokumentiert wird, bezieht der Verfasser auch das Material der auf das einzige Gebiet von Wagrion fallenden anderen frühmittelalterlich-mittelalterlichen Festungen ein, mit reichlichem Ausblick auf das karolingische bzw. vikingische Fundmaterial und die auf den Funden der slawischen Gebiete basierenden bisherigen typologisch-chronologischen Feststellungen. Zum ausgezeichneten illustrierenden Material (S. 134–144, Abb. 36–46) gehören auch Rekonstruktionszeichnungen. Das materielle Fundgut betrachtet, verdient vom Gesichtspunkt der ungarischen Forschung vor allem diese Fundgruppe eine besondere Aufmerksamkeit, da ja die Sporen im Laufe des letzteren Jahrzehntes selbst aus dem stets zunehmenden Material der südtransdanubischen Fundorte des 9–10 Jh. (vor allem des Komitats Zala) auch nicht fehlen, so trägt auch die Bearbeitung von Oldenburg bei der Auswertung der einzelnen Funde zum je weiteren Ausblick bei.

Á. Cs. Sós

AZ ÁRPÁD-HÁZI KIRÁLYOK OKLEVELEINEK KRITIKAI JEGYZÉKE. II. kötet, 4. füzet Szerk.: Borsa Iván. Budapest, 1987. 336 p.

„A középkori magyar történelem okleveles forrásaira nézve már régóta elkövetkezett az az idő, mikor a közzététel munkáját a kritikai feldolgozásnak kell felváltania és folytatnia.” Ezekkel a szavakkal vezeti be Szentpétery Imre máig alap-

vető művét, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzékét*. A múlt század pozitívista történetírása hatalmas sorozatokban (Fejér György, Nagy Imre, Nagy Iván, Ráth Károly, Véghely Dezső) és számtalan folyóiratban (Századok, Történelmi Tár, Tudományos Gyűjtemény, Turul) az oklevelek zömét hozzáférhetővé tette ugyan, de a lelkes gyűjtők után – kik mérhetetlen szorgalommal kutatták fel okleveleink tömegét, és az új felfedezés gyönyörűségének érzetével közzölték az eleddig ismeretlen szövegeket – a tudományos kritikának kellett következnie, amely immár a bőséges anyagot átvizsgálja, elbírálja, rendszerezi, megrostálja és a történeti feldolgozás számára kellőképpen előkészíti.

Ennek a felismerésnek köszönhető, hogy a Magyar Tudományos Akadémia keretében működő Történelmi Bizottság még 1913-ban elhatározta az Árpád-kori oklevelek kritikai feldolgozását, és e munkával az alig 35 éves Szentpétery Imrét bízta meg. Szerencsés volt a választás a személyt és az időt illetően is. Néhány év múlva már nem lehetett volna a délvidéki, erdélyi és felvidéki levéltárak őrizte eredetieket kézbe venni. A rendezés azonban már sok időt vett igénybe, s így csak tíz év múlva jelent meg az első kötet első füzeté – mely IV. Bélaig foglalta magában az okleveleket –, s ezt követték a továbbiak 1927-ben és 1930-ban. A második kötet első füzeté (1943) még Szentpétery Imre gondozásában jelent meg, de erejéből többre már nem futotta, pedig ez a munka volt életének célja. Kis számú tanítványa előtt az 1940-es évek derekán sóhajtvá és fájdalommal emlegette, hogy műve befejezetlen marad. Hogy nem így történt, azt Borsa Ivánnak köszönhetjük, aki 1961-ben Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával a II. kötet 2–3. füzetét adta közre, majd 22 év múlva a III. András okleveleit tartalmazó negyediket. Ezzel teljessé vált, nem kis örömnkre, a sorozat.

Régészeink és műemlékvédelemmel foglalkozó kollégáink százával találhatnak benne – sokszor perdöntő – adatokat, melyek zömmel a mai országhatárainkon túli várakra vonatkoznak: Zólyom, Szepes, Pozsony, Galgóc, Palocha, Sellye, Deáki, Éleskő, Berencs és Kerekő Csehszlovákiához; Torockó és Adrián Romániához; Medve, Orywa, Dienesmonostora, Pozsega, Szomszédvár, Orbász, Galas Jugoszláviához; Roro, Óvár, Kabold Ausztriához; Sasvár, Visk a Szovjetunióhoz tartozik.

A mai Magyarországon belül már jóval kevesebb várról, templomról vagy épületről esik szó, s ezek is a peremterületen és a Dunántúlon helyezkednek el. Az Alföld, az ország szívében, fehér folt marad.

Érdeemes számba venni a kevés adatot, melyek mindegyike III. András korából való. Hallunk a veszprémi püspök fehérvári palotájáról (3855, 4263. számú oklevél), az Ágostonrendiek Esztergom melletti kolostoráról (3688), a Szűz Mária-sziget csúcsán (capite) épült toronyról (3981). Váraink építéséről, átalakításáról, eladományozásáról is szó esik (Tá-tika, Körmend, Szársomlyó, Patak, Szekcső, Berény, Somogy, Kőszeg, Szárd, Jenő, Boldva).

A hatalmas anyagban a mutató könnyíti meg az eligazodást, csak hogy pont e körül nincs minden rendben. Roro vára (Ausztria) tizenkétszer fordul elő a kötetben ötféle frászmódban, amit jelez ugyan a mutató, de hármát egyetlen sorban. Igaz, hogy ezek egymás után következnek, de új sorba írjuk mégis indokolt lett volna. Ez vonatkozik Patak nevének eredeti frászmódjára (Pothok, Potok), ráadásul itt a kettő között még egy másik név is állna; Óvár oklevélben szereplő alakja (Owar) pedig nincs a mutatóban. Számtalan esetben hiányzik az egyes települések mellől, hogy mely országhoz

tartozik jelenleg. Zólyom, Szepes, Pozsony, Pozsega esetében még valahogy eligazodik az ember, de Abrudhava, Apáthavasa, Aranyos, Bogách, Buhtefevide (hogy csak az első két betűhöz tartozókat vegyük számba), megkeresése már jóval nehezebb.

Mindez azonban nem kisebbíti Borsa Iván érdemét, aki önzetlenül, nyíltán saját munkáit félre téve sajtó alá rendezte Árpád-házi királyaink okleveleinek kritikai jegyzékét, illetve annak két befejező füzetét. A 4410 oklevél nem fog számottevően gyarapodni lappangó vagy ismeretlen darabokkal, ezért Árpád-korral foglalkozó kutatóink azzal a megnyugtató tudattal foghatnak neki az őket érdeklő kérdés tanulmányozásának, hogy a teljes anyagot tartják a kezükben. Lényeges, új eredmény csak régészeinktől várható.

Kőhegyi M.

Food in Change, Eating Habits from the Middle Ages to the Present Day. Edited by *Alexander Fenton* and *Eszter Kisbán*. Published by John Donald Publishers in association with the National Museum of Scotland. Glasgow 1986. pp. 166.

The volume contains the papers presented on the Fifth International Conference on Ethnological Food Research held in Mátrafüred in October, 1983. As suggested by the title, the topic allowed a broad perspective; it examines the changes in the eating habits in Europe and partly in America from the Middle Ages up till the present day. Due to the wide frames offered by the topic – in accordance with the presented papers – the volume displays a colourful tematics. Nevertheless, the editors grouped the material in three independent units.

The first chapter (General Surveys) contains two analyses reviewing the European development: *Eszter Kisbán* (Hungary), *Food Habits in Change: an Example of Europe and Hans J. Teuteberg* (West Germany), *Periods and Turning Points in the History of European Diet: A Preliminary Outline of Problems and Methods*. The introduction of both studies deal with the history and present state of research of eating habits and discuss the methods and possibility to resolve or at least approach the problems. The authors endeavour to distinguish periods in the change of European eating habits. To illustrate how difficult it is to set up clearcut historical periods, it is worth quoting some lines from Hans J. Teuteberg: "The major obstacles hampering a classification by period are: A diet contains biological-chemical as well as psychosociological elements. Any historical research has therefore to take into account the facts of nature as well as the intellectual-cultural aspects.

Eating habits have never changed in a revolutionary manner, but have undergone subtle change in a prolonged and almost imperceptible fashion. Furthermore, change has always taken place under the cloak of 'normal' historical events, and hence, an exact dating cannot be given."

The periods set up by *E. Kisbán* and *J. H. Teuteberg* more or less cover each other. Further research made in respect of the different countries, will, however, certainly refine them. It is testified even in the papers of the volume that certain statements of the two introductory studies are not valid in the whole of Europe, but rather fit only its western and

partly central territories. Let us mention the example of the potatoes and the maize, which did not gain general acceptance in the whole Europe in the same time. There are similar variations regarding the tea and coffee consumption, the first appearance of the practice of having three meals a day, and the dominance of the Turkish influence in South-east Europe should not be forgot either.

The second, and the most voluminous part (National and Regional Examples) published the papers in the alphabetical order of the countries. Although the topics of the papers are far from each other, still there is some possibility of grouping.

1. The first group contains historical sketches on the eating habits in different countries. Regrettably enough, these are the less elaborate studies in the volume. The only exception is the paper by *P. Lyngath*, *Continuity and Change in Irish Diet*, which is really devoid of any kind of superficial generalizations.

2. The second group consists of studies dealing with shorter periods or smaller geographical units. Two of them deserve attention: *M. G. Rabinoviush* (Russia), *Eating Habits in Russian Towns in the Sixteenth to Nineteenth Centuries: the Main Phases of Development* and *A. Fenton* (Scotland), *Food and the Coastal Environment*.

The papers analysing the changes in the eating habits after the 2nd World War and during the last few decades, also belong to this group. It is to be noted, however, that this topic seems to belong rather to sociology than to historical or ethnographic sciences. Anyhow, it should be admitted, that these papers were exceedingly interesting and prospective, and their appearance in this volume is fully justified.

3. Perhaps the most interesting group of publications is the one on the spread and acceptance of different domesticated plants or dishes in various countries. Such papers are e.g.: *W. W. Weaver* (U.S.A.), *White Gravies in American Popular Diet*, *E. Hörandner* (Austria), *Storing and Preserving Meat in Europe*, *R. Weinhold* (East Germany), *Potato Spirits in Early Days*, *S. D. Imellos* (Greece), *Hard Tack as Popular Food*, *A. Kowalska-Lewicka* (Poland), *The Potato and the Polish Kitchen*. Two papers are especially worth noting: *H. Cheape* (Scotland), *Pottery and Found Preparation, Storage and Transport in the Scottish Hebrides* and *B. Walker* (Scotland), *The Flesher's Trade in Eighteenth and Nineteenth-Century Scotland*. They belong practically to the field of ethnography and discuss the objects and tools related to eating habits.

The third great, closing unit of the volume (Medieval Fasting) contains two outstanding papers dealing with the topic indicated in the title, written by *M. Dembinska* (Poland) and *J. M. van Winter* (The Netherlands).

The lectures of the conference and the volume with high-standard papers will obviously enlarge our knowledge on this topic. In the same time it underlines that there are significant differences between various countries concerning the present state of research. Judging from this volume, I think that the time has not yet arrived for a synthesis of the whole European development. There is a greater need for well elaborated partial studies on historical periods, geographical areas just as well as on various dishes.

I. Gerelyes